

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Farkaskaszára vet ~ farkaskaszára jut

1. Régibb nyelvünkben többször adatolható a mára teljesen kihalt *farkaskasza* le-xéma. A szó elsősorban szólások főnévi komponenseként bukkan fel, különböző igei összetevők mellett. Szólásgyűjteményeink tanúbizonysága szerint a leggyakoribb ezek közül a *farkaskaszára vet* '1. vkit veszélybe sodor, visz; 2. hagyja, hogy elpusztuljon, megsemmisüljön', illetve a *farkaskaszára jut* 'elpusztul, megsemmisül' változat. Érdekes azonban, hogy utóbbira szövegbe ágyazott történeti példát nem nagyon találunk, lehet, hogy itt inkább a 19. századi lexikográfusok analógiás alkotásával állunk szemben. Két-ségtelen ugyanis, hogy mediális értelmű szólásokban gyakori a *jut* igei fej, ám valódi példát erre a változatra a NySz. (2: 137) – egyébként igen sokszínű – adatai között sem látunk, inkább kauzativ értelmű adatokat találunk, pl. „Nehezen hihető, hogy (a rácság) a Dunán általjöven, maga háza népe népét *farkas-kaszára hagyja*” (RákF: Lev. I. 398).

A *farkaskaszára vet* variánst azonban több régi szerzőnél, köztük Pázmánynál is le-het adatolni, pl. „Szent Dávid ebéden jóllakék, étel után aluvék, azután hivalkodva sétála: szemét egy asszonyra veté; azt megszereté, megnehézkésité. Hogy titkon lenne gonosz-sága, Uriást, az asszony férjét megrészegíté, végre, hogy az egy embert az Amon fiai fegyverével megöletné, sok ártatlan vitézit *farkaskaszára vetteté*” (Pázmány 1983: 892)¹, „Nem régen megölétek Huszt; azt végezétek, hogy az eretnekeknek nem kel megtartani, amit fogadtok, azért *farkaskaszára nem vettyük nyakunkat*” (Pázmány 1898: 663).

További példákat olvashatunk a NySz. *farkaskasza* (2: 137) illetve *vet* címszavában (3: 1130). Az előbbi szócikkben néhány további variánsát is megtaláljuk a kifejezésnek, pl. „Juhaim ne *legyenek praedára*, és *farkas kaszára* (GKat: Válts. II. 1032)²; Nagysá-god által nem jött, hanem csak őket *viszszük farkas kaszára*” (MonOkm. XXIII. 198); „Többet három-száz-ezer tallérnél, *farkas kaszával osztottak*” (Szeg: Aqu. 47); „Ugy vagydon dolga, mint a fabula mondja a bárányról, melly a szükséges oltalmon kiadott, és a *farkas* hűségére bizván magát, *kaszája alá került*” (Fal. NU. 206).

Bővebb kontextus híján a harmadik példa pontos értelmezése nehéz, de feltehetően arra vonatkozik, hogy 'háromszázezer tallérnél is több pénzt eltékoztaltak, elprédáltak'. A Faludi Ferentől adatolt negyedik példa pedig azért különleges, mert ügyesen kapcsolja össze a *farkasra bizza a bárányt/aklot* és a *farkaskaszára jut/kerül* szólásokat úgy, hogy a *farkas* komponens csak egyszer szerepelteti. Ugyanakkor itt nem *farkaskaszára jut* a bá-rány, hanem a *farkas kaszája alá*, azaz Faludi a farkaskasztát feltehetőleg mint egy egyszerű kasztát képzelte el, ami alá a gabona kerül, amikor aratnak.

¹ A kötet szerkesztője, TARNÓC MÁRTON a kiadvány végén levő jegyzetekben értelmezi is ezt a fordulatot, a következőképpen: 'kockára vetteté, zsákmányul, ragadományul odadobatta'. Ez azonban nem a legjobb meghatározás, mert noha a szólásnak van 'veszélybe sodor' jelentése is, a fenti kontextusból sokkal inkább az 'elpusztított, megölet' értelem következik.

² A forrásmegjelölések feloldása a NySz. forrásjegyzékében található.

BALLAGI MÓR szólásgyűjteményében még egy további változatát is megtaláljuk a *farkaskasza* lexémával alakult szólásoknak. A 'veszendőbe adta' jelentéssel feltüntetett *farkaskaszára vetette* fordulat mellett itt olvashatunk egy 'ragadozással, rablással gazdagodik' jelentésű *farkaskaszával gyűjti a kincset* kifejezést is (1850: 129). Ezt BALLAGITól átveszi MARGALITS és SIRISAKA is: előbbi két címszóban is feltünteti a fordulatot, de nem teljesen azonos értelmezéseket ad meg hozzá. A *farkas* címszóban (1896: 219) a 'rablással gazdagodik' jelentést olvashatjuk, a *gyűjt* címszóban (1896: 293) viszont ezt a kicsit bővebbet: 'sokat tönkre tesz, hogy kincset gyűjthessen'. SIRISAKA (1890: 49) nem ad meg értelmezést a *farkas-kaszával* (!) *gyűjtött kincs* fordulathoz, de a 'rablással gyűjtött vagyon' interpretáció ide is illik.

2. Láthatjuk tehát, hogy a *farkaskasza* komponens számos régebbi szólásunkban is előfordul, ezek jelentése is elég jól körülhatárolható. De vajon meg tudjuk-e magyarázni a szólások mögött meghúzódó metaforikus képet? Ehhez meg kellene fejtenünk a *farkaskasza* összetevőnek a jelentését, ez azonban korántsem egyszerű feladat. Teljesen biztos megfejtést magam sem fogok tudni nyújtani, de alaposan körüljárva a témakört, azért egy erősen valószínű értelmezéshez el tudunk jutni.

Noha közép- és újmagyar kori előfordulásai mindig csak szóláskomponensként mutatják a *farkaskasza* lexémát, legkorábbi adatai még különálló szóként is élénk tárják. Az ÚESz. szerint először az 1395 körülre datált Besztercei szójegyzékben (124.) fordul elő az alábbi formában: *Novačla, farkasskusa* (vö. FINÁLY 1892: 15 is). Az adatot már FINÁLY is a *farkaskasza* szóval azonosítja: „f a r k a s k u s a nem létező szó, f a r k a s - g ú z s ide nem talál; f a r k a s k a s z a létező szó, s ha az eddig ismert nyelvmemlékekben csak átvitt értelemben szerepel, azért lenni kellett nem átvitt értelmének is” (i. m. 16).³ Megtalálható még a lexéma a Besztercei szójegyzékkel szorosan összefüggő, de a 15. század első negyedéből származó Schlägli szójegyzékben is (596.): *nouaculum – farakas caza* (vö. SZAMOTA 1894: 30).

A szó konkrét jelentését azonban FINÁLY nem tudja pontosan behatárolni: „Én különben hajlandó vagyok a kifejezést két szónak venni, így: f a r k a s k a s z a és az ily nevű fegyvert valami alabárd formának képzelni; a latin *novacula* azonban ily értelemben nem fordul elő” (1892: 16). Az alabárdféleségre vélhetően azért gondol FINÁLY, mert mindkét szójegyzékben szűrőfegyverek kontextusában található a *farkaskasza* adat, utána például a *hasta – zucha*, illetve *lancea – zulcha* szópárokat találjuk, ezekben a magyar lexéma bizonyára a régi *szúcsa ~ csúcsa* nevű, lándzsaszerű fegyverre utal (vö. NySz. 1: 461). Ugyanakkor a *novacula* értelmét FINÁLY A latin nyelv szótárában így adja meg: 'ujjonan (!) fent kés, küln. borotva'. Jelzi ezt az értelmezési problémát a TESz. is, mikor a *farkaskasza* összetétel kapcsán ezt írja (1: 847): „Értelmezése azonban bizonytalan; a lat. *novacula*, amelynek megfelelőjeként a szójegyzékek közlik, 'borotva, kés' jelentésű. Eredetileg talán farkascspadába stb. való késfélét értettek rajta, később azonban – minthogy csupán szólásszerű kapcsolatokban élt tovább – elhomályosodott a jelentése”.

A *farkaskasza* címszó megvan CZF.-nál is (2: 609), de itt is csak átvitt értelmét tüntetik fel 'zsákmány, martalék' formában a *farkaskaszára jut*, ill. *farkaskaszára vet* szólá-

³ Itt FINÁLY is bizonyára arra utal, hogy a *farkaskasza* lexéma szinte mindig csak a fent említett szólásokban fordul elő, de kellett, hogy legyen önálló értelme is.

sokból következően. Más kérdés, hogy ez az interpretáció nem is elég pontos, helyesebb a két kifejezés jelentését a fent bemutatott módon ('megsemmisül', ill. 'veszélybe sodor / hagyja, hogy megsemmisüljön') megadni.

Amint láttuk, megvan a *farkaskasza* címszóként a NySz.-ban is (2: 137), de itt nem-hogy a névszói komponens nem magyarázzák meg, még a vele alakult szólásokat sem értelmezik.

A *farkaskasza* komponens O. NAGY gyűjteményében is megtalálható két – tájnyelvinek, ill. régiesnek jelzett – kifejezésben⁴ (1976: 198). A vezérszót a szótár szögletes zárójelben közli, ezzel jelezvén annak unikális komponens jellegét, de nem adja meg a jelentését, holott ezt többször megteszi, amikor kevésbé ismert kifejezésekről van szó (pl. a *szerdék* lexéma esetében szerepel az 'aludtjej' jelentés). Ebből következik, hogy O. NAGY is inkább csak a kifejezések értelmét bírta feltárni, magának a *farkaskasza* összetevőnek a jelentését vélhetően ő sem tudta megállapítani.

Fentebb láthattuk, hogy FINÁLY hajlott arra, hogy a Besztercei szójegyzékbeli *novacula* megfelelés nyomán valamiféle alabárdot keressen a *farkaskasza*-ban, de ennek némiképp ellene szól a *novacula* 'borotva, kés' jelentése. Emiatt jutottak a TESz. szerkesztői is arra a véleményre, hogy talán valamiféle 'farkascsapdába való kés'-ről lehet inkább szó. Ehhez kapcsolódik az EWUng. szerkesztőinek megoldása is: ők is csak farkascsapdaként azonosítják a *farkaskasza* lexémát ('Art Falle aus scharfem Messer'), de még hozzáteszik, hogy a magyar összetétel esetleg kapcsolatban lehet a ném. *Wolfseisen* 'vasból készült farkascsapda' szóval (1: 359).

Ez utóbbi vélemény forrása vélhetően TAGÁNYI KÁROLY egyik írása (1893a). Ebben TAGÁNYI – FINÁLY szövegközlése nyomán – bemutatja a Besztercei szójegyzékben szereplő egyes fegyvereket, s dicséri FINÁLYT, hogy a szójegyzéknek számos kifejezését megmagyarázza, köztük a *farkaskasza*-t is. Erről szerinte „a szerző kimutatja, hogy a *farkaskasza* volt az a háromágú lándsa, melynek két rövidebb ága félhold alakú volt, s mely csak később, a XVI. századi landsknechtek kezében vált olyan híressé. Neve a német *wolfseisen* utánzása” (1893a: 225).

Láthatjuk, hogy TAGÁNYI itt olyat is FINÁLY szájába ad, amit ő nem állított, hiszen FINÁLY csak „valami alabárd formának” képzei a *novaculá*-t, s ebben sem biztos a latin szó jelentése miatt. TAGÁNYI azonban úgy állítja be, hogy FINÁLY a landsknechtek által használt három ágú lándzsával azonosítja a *novaculá*-t, sőt a szó etimológiájára is javaslatot tesz, hiszen úgy gondolja, hogy a szó a német *Wolfseisen* 'farkasvas' mintájára jöhetett létre.

Vélhetően ennek az írásnak köszönhető, hogy noha a *farkaskasza* konkrét jelentését az ÚESz. sem tudja egyértelműsíteni („a *farkaskasza* értelmezése némileg bizonytalan: nagy valószínűséggel egy fajta csapdát jelöl, amely kasza alakú pengékből áll”), de a jelentésdefiníciók között már megadják a 'három pengéjű lándzsa, Art Lanze mit drei Klingen' értelmet is, valamint csatlakoznak ahhoz a véleményhez is, hogy „a magyar összetétel esetleg nem független a ném. *Wolfseisen* szótól”.

⁴ O. NAGY is a *farkaskaszára jut*, ill. *farkaskaszára vet* alakokban szótárazza tárgyalt szólásunkat, de az utóbbi esetben a *vet* igei komponens mellett variánsként a *hagy*, ill. az *enged* változatokat is feltünteti.

Egyébként TAGÁNYI – ugyanabban az évben és csaknem ugyanazzal a címmel – a Századok című folyóiratban is írt a Besztercei szójegyzék kultúrtörténeti jelentőségéről (1893b). Ebben a cikkében a szóban forgó fegyvert még egy kicsit pontosabban is leírja. Eszerint ennek „három hegye van: az egyik a szokott hosszú egyenes lándzsahegy, a másik kettő sokkal rövidebb s fél hold alakban végződik” (1893b: 315). Itt is azt állítja, hogy a fegyver magyar nevét a német *Wolfseisen*-től vette, de ezt itt egyben azonosítja a hadi terminológiában *ronsard*, ill. *runka* terminusokkal megnevezett szűrőfegyverekkel (uo.).

A magyar katonai terminológia kialakulásával foglalkozó tanulmányában ugyanígy vélekedik PÁSZTOR JÁNOS is, aki szintén háromágú lándzsát lát a *farkaskasza*-ban (1970: 652).⁵ Ugyancsak szűrőfegyverként interpretálja a *farkaskasza*-t az európai népek hadügyi fejlődésének történetét bemutató művében BÁRCZAY OSZKÁR is (1895). Ő azonban több lándzsafélét is bemutat, érdemes ezeket kicsit alaposabban is szemügyre venni:

„Az alabárd (*hallebarde, alabarda, bill, halberd*) a baltának és csákánynak hegygel ellátott összetétele. Szúrásra és vágásra egyaránt alkalmas. [...] Nyelük eleinte rövid volt, hogy az övbe dugva, könnyen mászhassanak a lábtón, később azonban, különösen a XIV. századtól kezdve hosszú nyélbe is ütötték. [...]

A kiegyenesített kasza (*faux*)⁶ egyélű fegyver. A csatasarló rendesen szintén egyélű, csakhogy hegye görbült (*faussart, fauchon*). Voltak azonban kétélű sarlók is. A kampósakat »*couteaux de brèche*«-nek nevezték.

A »*partizán*« a hussziták kedvelt fegyvere (*pertuisane, spartigiana, partesana*) 175 – 225 cm. hosszú, pengéje kardszerű, és két szárnyhegye van.

A *javeline* (korseke) nyélre erősített három pengéből áll, melyek közül a középső hosszabb. Ennek egy válfaját »*ronsard*«-nak (*roncone*) nevezték.⁷ A farkaskasza⁸ (*espon-ton, spontone*) szintén ilyenmű fegyver volt. Azt biztosan tudjuk, hogy e fegyverek igen hasonlítottak egymáshoz, de hogy melyik volt közülök a *korseke*, melyik a *farkaskasza*, azért bajos megállapítani, mert az írók önkényesen használják, hol az egyik, hol a másik elnevezést” (1895: 116–17).

BÁRCZAY munkájának ez a részlete, de különösen az utolsó bekezdés megvilágítja számunkra, miért is olyan nehéz, mondhatni lehetetlen, hogy pontosan azonosíthassuk, milyen fegyvert érthettek *farkaskasza* alatt. Az mindenestre jól látható, hogy ezek a lándzsaféle fegyverek nagyon hasonlítottak egymáshoz. A legegyszerűbb változat a kiegyenesített kasza lehetett, ennek az elején egy szablyaszerűen hajlított nagyobb penge volt, mint az alábbi két képen⁹:

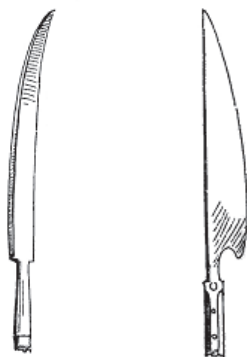
⁵ Noha nem hivatkozik TAGÁNYIRA, PÁSZTOR munkájának a *farkaskasza*-ról szóló szócikke csaknem szó szerint egyezik a fentebbi leírással, igaz, a fegyver feltételezett német nevét helytelenül *Wolfseisen*-ként adja meg (helyesen: *Wolfseisen*).

⁶ A fegyver neve latinul *falx* 'kasza, sarló', BÁRCZAY itt annak francia nevét adja meg, mint ahogy az itt szereplő terminusok zöme is francia szó.

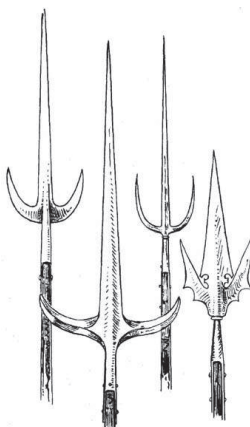
⁷ Fentebb láttuk, hogy TAGÁNYI (1893b: 315) ezzel a fegyverrel azonosította a *farkaskasza*-t.

⁸ BÁRCZAY itt lábjegyzetben utal a Besztercei szójegyzék *farkasskusa* adatára.

⁹ A bal oldali kép forrása: https://static.wikia.nocookie.net/mittelalter/images/a/af/Kriegssense_Schweiz%2C_Kriegswaffen%40demmin_p0798%2C_Fig.003.jpg/revision/latest?cb=20190815105028; a jobb oldalié: https://static.wikia.nocookie.net/mittelalter/images/f/f6/Kriegssichel%2C_Brechmesser%2C_Kriegswaffen%40demmin_p0800%2C_Fig.006.jpg/revision/latest?cb=20190816104433.

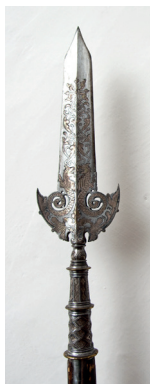
Látható, hogy mindkét fegyver meglehetősen hasonlít egy nagyobb méretű kés- vagy kardfélére, az utóbbit a *harci kasza* (ném. *Kriegssichel*) megnevezés mellett németül *Brechmesser*-nek, azaz 'törőkés'-nek is nevezték (vö. <https://mittelalter.fandom.com/de/wiki/Kriegssense> – 2025. 07. 16.). Elképzelhető, hogy ez is közrejátszott abban, hogy a Besztercei szójegyzékben a 'kés, borotva' jelentésű *novacula* szót tüntették fel a *farkaskasza* megfelelőjeként. A későbbiekben ezeket a hajlított pengéket inkább egyenes, lándzsaszerű hegyekre cserélték, s az aljukra gyakran félhold alakúan hajlított vagy fogazott rövidebb pengék kerültek. Ilyen fegyver volt az ún. *runka* vagy *ranseur*, amelyet BÁRCZAY munkája *roncone* néven említ (vö. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Ranseur> – 2025. 07. 16.)¹⁰:

Ennek voltak további változatai a BÁRCZAY által említett *javeline* (*korseke*), *partizán* vagy *spontone*:¹¹

¹⁰ A kép forrása: <https://en.wikipedia.org/wiki/Ranseur#/media/File:Ranseurs.jpg>.

¹¹ A képek a felsorolás sorrendjében mutatják a három fegyvert, a forrásuk pedig a következő: *korseke*: https://mittelalter.fandom.com/de/wiki/Korseke?file=Korseke_MET_14.25.197_001dec2014.jpg; *partizán*: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f3/Ahlefeldts_partisan_vertical.jpg; *spontone*: <https://en.wikipedia.org/wiki/Spontoon#/media/File:Sponton.png>.

Látható, hogy BÁRCZAYnak igaza volt abban, hogy ezek a fegyverek valóban nagyon hasonlóak voltak, emiatt könnyen előfordulhatott, hogy a különféle leírásokban egyik elnevezést a másik helyett használták. Abban viszont valószínűleg téved, hogy a *farkaskasza*-t magával a *spontone*-nal azonosítja, ugyanis ez utóbbit a Wikipedia szerint csak a 17. század közepétől kezdték használni (<https://en.wikipedia.org/wiki/Spontoon#> – 2025. 07. 16.). Az azonban könnyen elképzelhető, hogy a *farkaskasza* valóban ezen szúrófegyverek egyike lehetett. *Kasza*-nak talán azért nevezték, mert a fent bemutatott kiegyenesített kasza továbbfejlesztésével jött létre.

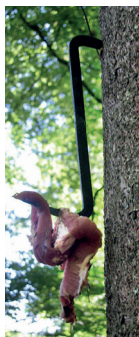
Hogy a *farkas*- előtag honnan jön, az viszont még mindig magyarázatra szorul. Elvileg elképzelhető az is, hogy a hosszú dárdafeleség végére valamilyen állati farkat kötöttek dísznek, azaz nem a *farkas*-hoz mint ragadozóhoz van köze. Lehetséges tehát, hogy FINÁLYnak igaza volt, amikor azt feltételezte, hogy a megnevezés eredetileg két szó volt: *farkas kasza*. Ez ugyanis interpretálható úgy is, hogy 'farokkal díszített kasza'. Emellett szólhatna még, hogy a Wikipedia szerint a Landsknechtek egyik jellemző fegyvere egy *piká*-nak nevezett, nagyon hosszú (akár hat méteres) dárdafele volt, amelynek nagyjából 30 centiméteres fém hegye volt. Az ezekkel felszerelt dárdások (*Spießgesellen*, *Spitzbuben*) szerencsehozóként gyakran róka farkat erősítettek a lándzsahegyek alá, azaz ezek valóban *farkas dárdák* (korábban: *kaszák*) lehettek (vö. <https://de.wikipedia.org/wiki/Landsknecht> – 2025. 07. 16.).

De ugyanígy elképzelhető az a magyarázat is, hogy a *farkas* előtag 'lupus' értelmű, s a *farkas* éles fogaira céloz, hiszen a fentebb bemutatott, félhold alakú részekkel kiegészülő dárdák a vicсорító farkas metszőfogaira is emlékeztethettek, főként, hogy némelyiket még ki is csipkézték, ezáltal még inkább volt fogakra emlékeztető a formájuk.

3. Mindez azonban csak akkor állja meg a helyét, ha a *farkaskasza* valóban egy lándzsaféle fegyver volt, s nem valamiféle *farkascsapda*. A *farkaskaszára vet* kifejezés ugyanis felveti azt a magyarázati lehetőséget is, hogy itt esetleg valamiféle farkasveremről is szó lehet, amelynek az alján függőleges kaszaszerű pengék voltak. Ha ebbe beleesett egy farkas vagy egy személy, akkor nyilván elpusztult. Ugyanakkor a támadólag kinyújtott lándzsák elé is vethettek valakit: ha azok felöklelték az illetőt, akkor is a pusztulás volt a sorsa. Azaz a *farkaskaszára vet* olyan értelemben is jelenthet megsemmisülést, mint amit például a *kardélre hany* szólásban láthatunk.

A történeti frazeológiával foglalkozó monográfiámban (FORGÁCS 2021: 361–362) már röviden foglalkoztam a *farkaskaszára vet* szólással, s ott még ugyanúgy elképzelhetőnek tartottam a szólásnak a fegyverhez való kapcsolódását, mint a farkascsapdával való összefüggését. Biztosan ma sem tudom eldönteni, hogy a két magyarázat közül melyik a helyes, de a kérdéskörrel való elmélyültebb foglalkozás nyomán ma mégis inkább a *farkaskasza* nevű fegyverrel való kapcsolatot tartom valószínűbbnek.

Ebben szerepet játszik az is, hogy létezik ugyan *Wolfseisen* 'farkasvas' lexéma a németben, amelyet TAGÁNYI (1893a) a magyar *farkaskasza* etimológiai forrásának tart, de némileg gyengíti érvelése erejét, hogy ő is a fentebb bemutatott 'háromágú lándzsá'-val azonosítja a *farkaskaszá*-t, a *Wolfseisen* viszont nem lándzsa, hanem egy farkasfogó eszköz. Eredetileg egy hegyes, villámot formázó eszközt neveztek így, amelynek egyik végét egy fa törzsébe ütötték bele, a másik, horogszerűen visszahajló végére pedig csalétekül egy húscsapatot szúrtak. Ha erre rávetette magát a farkas, a farkasvas kissé felfelé hajló vége átszúrta annak torkát, s az állat elvérzett. Ezt a fajta *Wolfseisen*-t *Doppelhaken*-nek, azaz 'kettős kampó'-nak is nevezték. Az alábbi képeken balról látható ez az eszköz a rátűzött húsdarabbal, a jobb oldali képen pedig ennek egy kicsit fejlettebb változata, az ún. *Wolfsangel* 'farkashorog', amelynek van egy *farkashorgony* (*Wolfsanker*) nevű része is, amelyet egy lánc köt össze a kettős kampóval (vö. <https://www.badische-zeitung.de/wie-die-bauern-auf-wolfsjagd-gehen--38645348.html> – 2025. 07. 16., ill. <https://www.heraldik-wiki.de/wiki/Wolfsangel> – 2025. 07. 16.):

Mind a *Wolfseisen*, mind a *Wolfsanker* gyakorta használatosak nemesi családok címereiben is, továbbá előszeretettel használják őket szélsőjobboldali csoportok is a jelvényekben (vö. [https://www.heraldik-wiki.de/wiki/Wolfsangel_\(Heraldik\)](https://www.heraldik-wiki.de/wiki/Wolfsangel_(Heraldik)) – 2025. 07. 16.),

Mindezek alapján nem zárható ki az sem, hogy ehhez a csapdaféléhez is köze lehet a *farkaskasza*-nak, azonban a német név (*Wolfseisen* = 'farkasvas' vagy *Wolfsanker* = 'farkashorgony') kevésbé magyarázza meg, miként került a szó második tagjába épp a *kasza* lexéma. Erre a fajta csapdára pedig ráadásul nehéz volna valakit rávetni, erre ugyanis az állat maga harap rá. Mindezek alapján összességében valószínűbbnek tartom, hogy a *farkaskasza* esetében egy szűrőfegyverről lehetett szó. Ez lehetett eredetileg egy kiegyenesíthetett *kasza*, a *farkas*- előtag pedig vagy az erre szerencsehozóként vagy díszként felkötött állati farokra vonatkozott, vagy ennek a lándzsafélének a továbbfejlesztett változataiban megjelenő félhold alakúan visszahajló karmokra, ill. fogazott részekre.

GRIMM szótárában még egy olyan információ is olvasható, ami esetleg átjárást biztosít a kétféle magyarázati háttér között. Ennek *Wolf(s)eisen* címszavában ugyanis (30. kötet, 1262) első jelentésként a *Wolfsangel* szinonimájaként szereplő 'farkascsapda'-t találjuk, ill. ennek heraldikai értelmét. Második jelentésként azonban ez szerepel: „auch nennet man die spiesze so, welche die jagdleute bei der wolfsjagd brauchen, um die wölfe damit ... tod zu stechen” [‘így nevezik azokat a lándzsákat is, amelyeket a vadászok a farkasvadászatok alkalmával használnak, hogy velük a farkasokat halálra döfjék’]. Ha GRIMM jelentésdefiníciója helyes, valamint a *Wolfseisen* már a késő középkorban is jelenthetett ilyen vadászlándzsát, akkor ez esetleg magyarázhatná, miként került a kiegyezésített kaszák helyébe lépő, fentebb bemutatott fegyverek nevébe előtagként a *farkas*. Ehhez azonban szükséges az is, hogy a *farkaskasza* szavunk létrejöttében szerepe legyen német–magyar nyelvi kontaktusnak. De a lándzsákra kötött állatfajok, vagy a farkasfogra emlékeztető kiképzés a *Wolfseisen*-ből való részleges tükröfordítás nélkül, pusztán magyar fejleményként is magyarázatot adhat az előtag megjelenésére az összetételben.

4. Összegzésül megállapítható, hogy a *farkaskasza* lexéma inkább csak szólások komponenseként fordul elő nyelvünkben, de korai szójegyzékekből még önálló szóként is adathozható valamiféle nyélre erősített szúrófegyver nevéként. Nagy valószínűséggel ezt a dárdafelet jelentheti a *farkaskaszára vet/hagy* szólások részeként is a szó. A felmerülő 'farkascsapda' értelmezés, valamint a szónak német mintára való alakulása kevésbé valószínű. Ezeknek a kifejezéseknek az eredete ugyanakkor már régebben is foglalkoztathatta a beszélőket, a szólásmagyarázó buzgalomnak pedig népetimológiás vadhajtsái is lettek. Egy ilyet említ meg MELICH is (1893: 176): „A Nyr. XVI. 274. lapján Pázmányból ez a kifejezés van közölve: *farkas kaszára veti*; érdekesnek tartom főlemlíteni, hogy talán népetimológiával van dolgunk, mikor a visnyei magyar azt mondja: *farkas kasszájára jutott*, elprédálták (Nyr. XVII. 286)”. Az eddigi fejtegetésekből látható, hogy MELICHnek ebben teljesen igaza volt. Érdekes azonban, hogy a Népies szólások, közmondások és életbölcsesek enciklopédiája című gyűjteménybe is felvesznek a szerkesztők egy *farkaskassza* címszót (BALÁZSI–KISS 2020: 96) benne a *farkaskaszára ereszt vmit*, ill. *farkaskaszára kerül vmi* szólásokkal, de ez éppúgy tévedésnek minősül, mint a fenti, MELICH által idézett adat.

Hivatkozott irodalom

- BÁRCZAY OSZKÁR 1895. *A hadügy fejlődésének története* 2. Az MTA Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 2. köt. Emich Gusztáv, Pest, 1864. [Elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/05800/05887/>.]
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Szerk. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- FINÁLY HENRIK 1892. *A beszercei szószerzet. Latin - magyar nyelvemlék a XV. századból*. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XVI. kötet 1. szám. Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS 2021. *Történeti frazeológia. A történeti szólás- és közmondáskutatás kézikönyve. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 218. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KORDA IMRE 1885. Népnyelvhagyományok. *Magyar Nyelvőr* 14: 230–232.

- MARGALITS EDE 1896. *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Kiadja Kókai Lajos, Budapest.
- MELICH JÁNOS 1893. A Besztercei szójegyzék. *Magyar Nyelvőr* 22: 173–182.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar tájszótár* 1–2. Budapest, Hornyánszky, 1893–1901.
- NySz. = *Magyar nyelvtörténeti szótár* 1–3. Szerk. SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND. Hornyánszky Viktor kiadása, Budapest. 1890–1893.
- O. NAGY GÁBOR 1976. *Magyar szólások és közmondások*. 2. kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- PÁSZTOR JÁNOS 1970. A magyar katonai terminológia kialakulása. (A hadi élet szavai Zrínyi Miklós koráig.) *Hadtörténelmi Közlemények* 17: 634–676.
- Pázmány Péter 1898. *Hodoegus. Igazságra vezérlő kalauz* 2. = KISS IGNÁCZ szerk., Pázmány Péter összes munkái 4. Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest.
- Pázmány Péter 1983. *Pázmány Péter művei*. Szerk. TARNÓC MÁRTON. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. (Magyar remekírók.)
- SIRISAKA ANDOR 1890. *Magyar közmondások könyve. Válogatott magyar közmondások, példabeszédek, szólásmódok betűrendes gyűjteménye*. Nyomatott Engel Lajos könyvnyomdájában, Pécs.
- SZAMOTA ISTVÁN 1894. *A schlagli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- TAGÁNYI KÁROLY 1893a. A Besztercei Szójegyzék műveltségtörténeti jelentősége. *Akadémiai Értesítő* 4: 224–227.
- TAGÁNYI KÁROLY 1893b. A besztercei szószedet kultúrtörténeti jelentősége. *Századok* 27: 305–327.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚESz. = *Új magyar etimológiai szótár*. Főszerk. GERSTNER KÁROLY. HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont. [Elérhetőség: <https://uesz.nytud.hu>]
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

Farkaskaszára vet ‘destroy’ ~ farkaskaszára jut ‘be destroyed’

In older Hungarian texts, the lexeme *farkaskasza*, which is now completely extinct, can be found several times. The word appears primarily as a noun component in idioms alongside various verb components, most often in the variant *farkaskaszára vet*. Its meaning is: 1. ‘to put someone in danger, to lead someone into danger’; 2. ‘to let someone perish, be destroyed’. However, can we explain the metaphorical image behind these idioms? To do so, we would need to decipher the meaning of the component *farkaskasza*, which is by no means an easy task because the word rarely occurs as an independent lexeme. The interpretation of a kind of ‘wolf trap’ has already been proposed, but this is less likely, just as the idea that the word developed from the German word *Wolfseisen*. Since, in early dictionaries, *farkaskasza* can be identified with the name of a stabbing weapon attached to some kind of handle, even as a separate word, the most likely interpretation seems to be that it refers to a three-pronged spear. As there were many variations of this weapon in use in the Middle Ages and the early modern period, it is not possible to identify exactly which one is meant here.

Keywords: idioms, idiom explanation, historical phraseology.

FORGÁCS TAMÁS
Szegedi Tudományegyetem